

ILFU

Gliff

Ali Smith

Ali Smith

Gliff

Vertaald door:

Karina van Santen en

Martine Vosmaer

Oorspronkelijke titel:

Gliff, 2024

Prometheus 2024, 284 pagina's

Intro

Deze leeswijzer is ontwikkeld in het kader van de Lezersmars op 20 september 2025, een demonstratie tegen censuur, autocratische bewegingen en vóór literaire vrijheid en het belang van literatuur voor een gezonde democratie. Online kon iedereen een boek toevoegen dat voor hen hét boek voor vrijheid en democratie is. Een boek om onverschilligheid mee te beslechten, ons inlevingsvermogen uit te dagen, ons te waarschuwen of te inspireren. Dit is uitgegroeid tot een indrukwekkende leeslijst. Bij enkele boeken die vaker werden ingezonden verscheen een leeswijzer, zoals die je nu voor je hebt.

Let op, deze leeswijzer bevat spoilers

Samenvatting

Briar en Rose wonen met hun moeder in een politiestaat. Iedereen heeft smartphones, die in de plaats van scholen zijn gekomen. De moeder van Rose en Briar (vaak afgekort tot Bri) weigert zulke apparaten voor haar kinderen. Ze liep al eerder niet in lijn met de norm. Toen ze erachter kwam dat het bedrijf waar ze werkte onkruidverdelger maakte die schadelijk voor mensen was, werd ze klokkenluider.

Nu werkt ze tijdelijk in een hotel, ze neemt de baan van haar zieke zus over. Bri en Rose nemen afscheid, hun moeders vriend Leif brengt hen naar huis. Om hun huis blijkt een rode lijn te staan, ze kunnen er niet meer wonen. Ze nemen hun toevlucht tot hun camper, die vervolgens ook omcirkeld wordt met rode verf. Leif brengt de kinderen naar een huis van kennissen, slaat blikvoer voor hen in en laat hen achter.

Naast dit huis is een veldje met paarden. Rose sluit meteen vriendschap met een van hen, die ze Gliff doopt. Van het buurjongetje Colon hoort ze dat deze paarden voor het abattoir bedoeld zijn, 'avatar' verstaat ze aanvankelijk. Ze besluiten Gliff te kopen met het laatste geld dat ze van Leif kregen, de rest van de paarden laten ze stiekem vrij.

Briar heeft ondertussen kennism gemaakt met mensen die zich aan het systeem onttrekken en die zich schuilhouden in een in onbruik geraakte school. Het gaat om mensen die net als zij 'onverifieerbaar' zijn. Bij hen zijn de kinderen en hun paard welkom. Als Daisy, één van de andere bewoners, wordt meegenomen, weten ze dat ze daar eveneens niet langer veilig zijn. Briar, Rose en Gliff lopen terug naar hun oude huis, dat gesloopt blijkt. Als ze er aankomen, verschijnt er een politiebusje. Briar wordt meegenomen en naar een Re-educatiecentrum gebracht. Rose weet te ontkomen, samen met Colon, die hen zonder dat ze het wisten was gevolgd.

Briar doorloopt diens vijfjarige heropvoeding met succes. Hij is nu verifieerbaar, en geeft leiding aan de dagploeg op een afdeling leverantie. Hij geniet van de macht die dat hem geeft. Aanvankelijk was hij non-binair, uiteindelijk besloot het systeem dat hij een man is.¹ Voor datzelfde systeem heeft hij nooit een zusje gehad. Toch zegt Ayesha, een van zijn medewerkers, als hij haar op het matje roept omdat ze haar werk niet goed heeft gedaan, dat hij sprekend op zijn zusje lijkt. Hij wantrouwt Ayesha, tot ze zegt dat zijn zusje haar een sleutelwoord had meegegeven, mocht ze ooit iemand tegenkomen die op haar lijkt: Gliff.

Ayesha vertelt dat ze, voordat ze voor re-educatie was opgepakt, mee was genomen door de verzetsbeweging Silene. Die brachten haar naar een grot, waar Rose verhalen vertelde. Het was de grot waar Rose en Briar in hun jeugd met hun moeder waren geweest en waar ze een rotstekening van een paard hadden gezien.

Na zijn gesprek met Ayesha geeft Briar haar de sleutels van zijn appartement. Hij plaatst zijn hele afdeling over naar een afdeling waar de arbeidsomstandigheden beter zijn, en hij wist al zijn data. Hij gaat weer leven buiten het systeem.

Vertelwijze

Het grootste deel van het boek wordt verteld vanuit het ik-perspectief van Briar, maar er zijn ook passages waarin anderen complete verhalen vertellen. Die stukken zijn cursief afgedrukt. Het boek sluit af met zo'n cursieve tekst uit het perspectief van Rose.

Het boek heeft korte hoofdstukken, steeds tussen de ongeveer drie en acht pagina's. De meeste daarvan volgen elkaar chronologisch op. Soms mijmert Briar bij een gebeurtenis en haalt hij herinneringen op die de gebeurtenis in context plaatsen. Een enkele keer wordt de chronologie doorbroken met een beschouwing van de Briar die er vijf jaar re-educatie op heeft zitten. Daardoor lijkt het alsof het hele verhaal een terugblik is, hoewel er tijdens de chronologische hoofdstukken niet op gereflecteerd wordt.

De laatste hoofdstukken spelen allemaal ná de re-educatie. Al deze hoofdstukken beginnen met de tekst 'heerlijke nieuwe wereld' waaruit letters zijn weggelaten. Een verwijzing naar *Brave New World* van Aldous Huxley, over een wereld die zo met streven naar perfectie is ingericht dat het de hoofdpersonen begint te benauwen.

Het boek staat bol van de intertekstualiteit, in veel gevallen niet zó expliciet. Een boek van Max Frisch wordt met name genoemd. Briars zusje, dat steeds bezig is met namen, heet Rose. Daar komt Shakespeare om de hoek kijken: 'A Rose by any other name would smell as sweet.' En Ayesha vertelt over een grot, waarvan het daglicht slechts een deel bereikt. En dat in een boek dat steeds bevraagd of de dingen wel zo zijn als we ze waarnemen. Onmiskenbaar een verwijzing naar Plato.

De wereld waarin de kinderen zich moeten zien te redden wordt niet uitgelegd. Je bent als lezer dus net zo bevreemd als zij, misschien nog wel meer omdat de kinderen er in elk geval nog een aantal jaren in die wereld op hebben zitten. Gaandeweg krijg je wel puzzelstukjes aangereikt, alleen niet alle puzzelstukjes die nodig zijn voor een compleet beeld. Het boek is opgedeeld in drie delen: Paard, Macht en Lijnen. Ali Smith heeft aangekondigd dat er in 2026 nog een boek in deze wereld zal verschijnen, *Glyph*, waarin wordt verteld wat in *Gliff* open bleef.

¹ Briars gender wordt aanvankelijk niet gedefinieerd. Na het Re-educatiecentrum wordt naar Briar verwezen met hij/hem. Dat nemen we hier over, met de kanttekening dat in het verhaal de mate van Briars zelfbeschikking in die periode niet duidelijk is. Zie ook de thema's Binariteit en Tussenruimte.

Situering

In een land dat lijkt op het Verenigd Koninkrijk hebben alleen mensen die 'geverifieerd' zijn rechten. Dat verifiëren gebeurt door te bekijken hoeveel data er over iemand beschikbaar zijn. Iedereen gebruikt smartphones voor alles. Kinderen dragen een educator, die live kan vertalen, hun informatie geeft die als lessen dient en hun hartslag meet. Scholen zijn afgeschaft. Er zijn mensen, waaronder kinderen, die optreden als 'Officiële dataverzamelaar/ vreemdelingen'. Zij vuren uitgebreide vragenlijsten op mensen af om zo ontbrekende data alsnog te verzamelen.

Rondom verblijfplaatsen van onverifieerbaren worden met speciale 'Supera Lijnentrek machines' rode lijnen getrokken. Wie dan nog in dat huis verblijft wordt een paria, vaak worden de huizen gesloopt. Gesnapte onverifieerbaren gaan naar een Algemeen Re-educatie Centrum, een ARC. Daar worden ze omgevormd tot data afgevende burgers die meedeinen met het systeem. In feite doen ze gevaarlijke dwangarbeid om batterijen (voor bijvoorbeeld telefoons) te recyclen, wat hen vaak ernstige verwondingen en handicaps oplevert. Dit alles ten bate van concerns die de economie bepalen.

Na hun re-educatie blijven mensen werk doen dat hun gezondheid schaadt. Overal in de maatschappij liggen gezondheidsbedreigingen op de loer, de lucht is giftig, het water in rivieren smerig. Daarom zijn de meeste mensen verslaafd aan een pijnstiller met de merknaam Patchay. Die is schaars, daarom kunnen pijnstillers worden gebruikt om anderen om te kopen. Versuffing door pijnstilling is een teken van rijkdom.

Er is verzet. Mensen proberen de lijnentrek machines te saboteren, veel vaker is het verzet het je simpelweg onttrekken aan de controle van de maatschappij. Geen data achterlaten, niet meedoen. Een verzetsbeweging, Silene, brengt mensen naar veilige plekken, bijvoorbeeld leegstaande scholen of grotten. Het is niet duidelijk wat echt is in deze wereld en wat niet. Zo lopen mensen op een gegeven moment als in een slecht gerenderd computerspel dwars door een schutting heen. Zijn de gasten in het 'kunsthotel' waar de moeder van Briar en Rose werkt wel echt, of zijn ze artificieel? Zijn de paarden avatars, zoals Rose aanvankelijk verstaat?

Auteur

Ali Smith werd in 1962 in het Noorden van Schotland geboren. Ze studeerde literatuur in Aberdeen, trok daarna naar Cambridge om te promoveren. Dat kwam er niet van, ze begon toen al toneelteksten te schrijven en dat slokte haar op. Op dit moment woont ze in Cambridge. Behalve toneelteksten schrijft ze recensies en essays. *Like*, haar eerste roman, verscheen in 1997 en werd goed ontvangen. Daarna schreef ze enkele bundels met korte verhalen en nog twaalf romans, waarvan er vele prijzen in de wacht sleepten. De meeste bekendheid, ook internationaal, kreeg Smith met haar 'seizoenskwartet', de boeken *Herfst*, *Winter*, *Lente* en *Zomer*. Daarin laat ze de levens van gewone mensen in het moderne Groot-Brittannië zien, steeds tegen de donkere achtergrond van de Brexit en toenemende polarisatie en vreemdelingenhaat. Meer nog dan in haar andere werk, grijpt ze in deze vier boeken naar de (recente) kunstgeschiedenis. Onder de naam *De Seizoenen* maakte Het Nationale Theater in 2025 een Nederlandse marathonvoorstelling op basis van Smiths werk.

Thema's

Data

Mensen die voortdurend enquêtes afnemen. Kinderen die 'educators' hebben. Mobiele telefoons en camera's die alomtegenwoordig zijn. De maatschappij doet niet anders dan data verzamelen. Die data tasten volgens de moeder de kwaliteit van informatie juist aan: 'Er zijn verschillende werkelijkheden, zei ze, en internet is een werkelijkheid die het gemunt heeft op de algehele werkelijkheid, en ik heb liever dat jullie allebei de werkelijke werkelijkheden als jullie belangrijkste werkelijkheden ervaren.' Daisy noemt techbedrijf IBM 'een ontstekingsziekte van de intuïtie'

Binariteit

Alles in dit boek draait om binariteit. Is Briar een jongen of een meisje? (Die antwoordt: 'Ja.') Hoe moet dat in de data, als Briar daar zelf geen keuze tussen wil maken? Uiteindelijk wordt voor Briar beslist. Een andere tegenstelling is die tussen echt en niet echt. Zijn de mensen in het kunsthôtel echt? Een tegenstelling tussen taal (de mensen) en geen taal (paarden). De duidelijkste binariteit is natuurlijk die tussen geverifieerd en onverifieerbaar. Dit alles op basis van data, nullen en enen, de meest bepalende binariteit.

Tussenruimte

Kan de wereld eigenlijk wel binair worden benaderd? Alles wijst erop dat Briar non-binair is, jongen noch meisje. De tussenruimte speelt op meerdere plekken een rol in het boek. Briar bekijkt de vloer in het huis waar hij met Rose op Leif moet wachten, en ziet dat de strepen op de vloer geen strepen zijn maar groeven tussen de planken. Enkele van de vele definities van Gliff zijn: een kort moment, een plotseling of onverwacht zicht, een vaag spoor of een vleugje, een plotselinge angst, een plotseling voorbijgaand gevoel van pijn of van plezier. Allemaal tussenruimtes.

Tussenruimtes, trappenhuizen, worden niet gemonitord. Het is daar dat er misbruik van Briar wordt gemaakt door mensen met macht, als hij in de ARC verblijft. Het is ook daar dat hij zijn gesprek met Ayesha over Rose voert. *"De leegtes zijn waar je leert wat macht doet en wat het woord leegte kan betekenen."*

Verzet

Verzet staat tegenover de datamaatschappij en is in die zin onderdeel van het binaire systeem. Maar het valt er tegelijk buiten, omdat wie zich verzet zich eraan wil onttrekken. De moeder van Briar en Rose wil hen geen smartphone geven, omdat ze bang is dat dat dan hun enige werkelijkheid wordt. En wanneer ze bij een bedrijf werkt dat onkruidverdelgers maakt, komt ze erachter dat het product dat ze als 'mild' in de markt zetten in feite heel schadelijk is. Ze wordt een klokkenluider. Briar schopt de lijnentrekmachine omver, komt zo in contact met de mensen in de school. De Silene haalt Ayesha op en brengt haar naar Rose in de grot. En op het einde wist Briar al zijn eigen data.

Woorden

Taal is bepalend voor hoe we naar de wereld kijken en is zo onderdeel van de data die de maatschappij draaiend houden. Er is in dit boek haast geen pagina zonder bespiegelingen daarover. *'Ik dacht aan ons in de verwoorde wereld'*, zegt Briar op een gegeven moment. Al bij het afscheid van de moeder worden woorden als betekenisbepalers benoemt: *Het verre woord september hing in de lucht om ons heen in de rare leveranciersruimte*. Rose gebruikt woorden steeds naar haar eigen zin. Afschubben, noemt ze het afschudden van de huid wat reptielen doen. En in plaats van 'shake it off' zingt ze dan 'snake it off'. Ze spreekt het woord 'concern' uit als 'conzern', volgens eigen zeggen om macht af te pakken van het concern. Als Briar een woord gebruikt dat Rose niet kent: *Je pest me met woorden die langer zijn dan mijn leven lang is*, zei ze. Beide kinderen zoeken steeds heel gretig woorden op. Bovendien denkt Briar in termen van woorden na over het verschil tussen mensen en paarden: *Was een paard meer verloren in de wereld vanwege geen woorden, of was het paard meer gevonden – of zelfs gegrond – in de wereld vanwege geen woorden?*

Motieven

Paarden

Paarden komen steeds terug. Het is Rose haar eerste woordje, als ze een rotstekening van een paard heeft gezien. De paarden in de wei naast hun nieuwe huis, met name Gliff, spelen een belangrijke rol in het verhaal. In de school waarin ze hun toevlucht nemen hangt een groot schilderij met een paard dat een leeuw vreest, die angst is 'het sublieme' volgens de kunsthistorica die in de school woont. Briar rakelt op dat de pruiken van rechters van paardenhaar zijn gemaakt. Het verhaal van Saccobanda (tevens de naam van de school) wordt verteld, een moeder krijgt een baby'tje met een paardenhoofd. De aanblik van de baby maakt iedereen gelukkig, dus de macht wordt jaloers en ze wordt onverifieerbaar verklaard. Dat leidt tot niet te stuiten verzet. Briar zoekt het verschil tussen een ruïn en een hengst op in de bibliotheek van de school. En er is het paard Pegasus, dat zijn naam deelt met een bekend spyware programma.

Namen

Woorden als betekenisgevers zijn al bij de thema's genoemd, voor namen is er specifiek aandacht. Bijvoorbeeld de namen van merken, van merken die wij in onze werkelijkheid kennen (Nike) tot verzonden merken als Patchay, Supera Lijntrekmachine.

Rose – met haar naam die naar 'What's in a name' van Shakespeare verwijst – stelt zich steeds met een andere naam voor. Briar betekent doornbos, hun namen komen uit een volksliedje. Ook de andere personages hebben namen die iets betekenen. Waarom heet Colon Colon (dubbele punt of dikke darm) en niet Colin? Verwijst de naam Leif naar 'life', leven? Rose en Briar denken graag over namen na. Waarom is het anders om een paard een naam te geven dan een mens? Is een naam een ander woord voor bezit?

Flora

Nu we toch bij de namen zijn, heel veel in dit boek is vernoemd naar bloemen of planten. Rose, Briar, Daisy, Silene, en Patchay betekent paksoi. Het plantenthema komt niet alleen in de namen terug. Briar en Rose halen boterbloemen uit het paardenveldje omdat die giftig voor hen zijn. De moeder geeft Briar een boek met afbeeldingen, zodat die, jawel, planten kan benoemen. Moeder werkte bij een onkruidverdelger.

Ontvangst

Meerdere lezers droegen *Gliff* aan voor de Virtuele Lezersmars. Voor [Liliane Ruyters](#) is *Gliff* geen toekomstige dystopie: Zonder het concreet te maken een beklemmende beschrijving van onze huidige tijd. [Hidde van Greuningen](#) is niet zonder hoop: "Het boek is beklemmend en herkenbaar door de geruisloosheid van degenen die aan de knoppen draaien en de apathie van mensen die 'well off' zijn, maar daardoorheen schitteren hoopvolle pleidooien voor creativiteit, het belang van taal en spel, kleine daden van verzet en verwondering.

Voor schrijver Sander Kollaard werkt het systeem in *Gliff* juist vanwege het ongrijpbare ervan, blijkt uit [zijn recensie in De Volkskrant](#).

(..)Op de achtergrond is er een wereld van snikhete dagen die worden gevolgd door tomeloze regens en van vervuilde rivieren en de angstaanjagende stiltes die je krijgt als er geen vogels en insecten meer zijn.

Maar dat is het wel. De glimpen tellen niet op tot een herkenbaar systeem van repressie. Smith verwijst veel naar *Brave New World*, waarin Aldous Huxley onderdrukking beschrijft als een technische kwestie, als een soort software, zodat burgers niet meer op het idee komen dat hun leven anders zou kunnen zijn dan het is. *Gliff* is verontrustender. Er is geen onderdrukkende technocratie. De onderdrukking is op een perverse manier gedemocratiseerd: iedereen is een schakel in een repressief systeem. Dat werkt omdat niemand het geheel overziet en niemand zich dus al te schuldig hoeft te voelen. Bovendien: elke schakel heeft wel wat privileges hier of daar.

Hij ziet veel parallellen met de werkelijkheid:

Onvermijdelijk genoeg resoneerde *Gliff* bij mij met de Amerikaanse verkiezingen. We zien voor onze ogen dat de Amerikaanse democratie niet wordt geëkaapt, opgeschort of met geweld omvergeworpen, maar simpelweg weggegeven door mensen die er het nut niet meer van inzien – die belangrijker dingen aan hun hoofd hebben zoals een lagere inflatie, minder migranten of een cultuur waarin christelijke waarden dominant zijn. Het maakt *Gliff* nog urgenter dan het boek toch al is. Als er te weinig mensen zijn die de democratische belofte opeisen, die een leven leiden zoals je dat alleen in een democratie kunt leiden, naar eigen smaak en inzicht, uitgesproken, vastbesloten om ieders rechten serieus te nemen, sceptisch over alles en iedereen met macht, zal de democratie verloren gaan – niet met spektakel of geweld maar met een stille implosie.

[In Trouw puzzelt Dieuwertje Mertens](#) met Smith mee in haar zoektocht naar de betekenis van woorden:

De filosofische vraag die onder de roman ligt is: wat is de (on)macht van het woord? Als Briar de kans krijgt, zoekt hij online naar de betekenis van 'gliff'. Hij vindt legio omschrijvingen: een kort moment, een oppervlakkige gelijkenis, een plotseling of onverwacht zicht. Opgewonden vertelt hij aan zijn zusje dat het een 'polyseen' is, ofwel: 'je hebt hem genoemd naar een woord dat niet alleen zo veel dingen betekent, het kan ze ook allemaal betekenen én tegelijkertijd geen ervan.'

Dat vluchtige karakter, het niet willen vastleggen van de dingen, is ver doorgevoerd in de roman: de slimme en geestige Rose stelt zich steeds voor met een andere naam, en van Briar weet niemand of hij een jongen of een meisje is.

Dit boek in 2025

Een maatschappij waarin iedereen voortdurend data deelt is in 2025 niet moeilijk voor te stellen. De grote techbedrijven weten alles van ons, van ons koopgedrag tot onze hartslag tot met wie we ons leven delen. Ze gebruiken die kennis om verkiezingen te beïnvloeden. We zijn volledig van ze afhankelijk geworden en regelmatig maakt een algoritme beslissingen voor en over ons zonder dat we enig idee hebben wat de variabelen zijn. We zien nu dat mensen door het inzetten van AI-programma's als ChatGPT steeds luier worden, de vrees bestaat dat we dat nu voor het gemak aan de bot vragen straks zelf niet meer kunnen. Ook de overheid heeft allerlei data van ons, waar we wonen, hoeveel we verdienen en of we een strafblad hebben. Het elektronisch patiëntendossier is nu niet voor iedereen toegankelijk, maar er hoeft slechts één besluit genomen te worden en het is voor de staat beschikbaar. Hackers konden nu al bij de informatie van driekwart miljoen mensen die een uitstrijkje hadden laten doen.

De grens tussen echt en niet echt vervaagt. Door AI gegenereerde beelden zijn soms nog amper van echt te onderscheiden, zo kan er 'bewijs' ontstaan voor dingen die nooit gebeurd zijn. Mensen richten zich bovendien tot ChatGPT voor emotionele ondersteuning, alsof de bot een therapeut is of een vriend. Wie googelt, krijgt nu eerst een soort met AI gegenereerde samenvatting, die vaak klopt, maar niet altijd, en altijd de stem van een meerderheid weergeeft. De betrouwbaarheid van informatie neemt af.

De techbedrijven hebben al macht over ons. We zijn er niet ver van verwijderd dat de staat onze data gebruikt om ons te controleren. Bekeuringen nadat je geflitst bent zijn al heel normaal. De politie in Nederland gebruikte gezichts-herkenningssoftware om klimaatactivisten in kaart te brengen. Dat ging mis en leidde tot maatschappelijke ophef, maar het zou zomaar eens de norm kunnen worden. In Belarus is dat het geval, daar wordt zulke software grootschalig ingezet om mensen die vijf jaar geleden demonstreerden op te pakken. In China bestaat een sociaal puntensysteem voor burgers, met apps die hun gedrag nauwgezet monitoren. In El Salvador is crypto een officiële valuta. In hoeverre zijn we niet al in de wereld van *Gliff* aanbeland? Er zijn geen Supera lijnentrekmachines, dat is waar.

Gespreksvragen

- Heb je de overstap naar het andere kamp van Briar zien aankomen?
- Het boek werkt bewust vervreemdend. Kon je wel met Briar meevoelen?
- Hoe belangrijk is het voor dit boek dat Briar non-binair lijkt te zijn? Is er een verband tussen Briars genderidentiteit en de rest van het verhaal?
- Waarom spelen nou juist paarden zo'n grote rol in dit boek?
- Hoe is het leesproces bij jou verlopen? Wanneer vielen welke puzzelstukjes op hun plek?
- Is het eigenlijk wel de bedoeling dat je dit boek begrijpt?
- Er is al een tweede boek aangekondigd, dat de gaten van dit boek opvult. Staat dit boek voor jou als lezer dan op zichzelf?
- In hoeverre is de wereld van Gliff vergezocht?
- Is dit boek een waarschuwing?
- Is dit een hoopvol boek?
- De citaten aan het begin van het boek lijken al wat weg te geven over de bedoeling van het boek. Maar wat?
- Hoe verhoudt dit boek zich tot Brave New World? Hoe moeten we het wegvallen van letters uit Heerlijke Nieuwe Wereld aan het begin van hoofdstukken interpreteren?
- Een boek vertalen dat zo om de meervoudige betekenis van woorden draait is nogal een tour de force. Hoe pak je zoiets aan? Is dit boek wel echt vertaalbaar? Hoe hebben de vertalers het ervan afgebracht?
- Kun je de vraag over hoe je met woorden de werkelijkheid bepaalt wel met woorden vatten?

2025, ILFU

Deze leeswijzer verscheen in het kader van
De Lezersmars voor vrijheid en democratie,
20 september 2025.

Andere leeswijzers: *Wij* (Jevgeni Zamjatin, 1920),
Het verhaal van de dienstmaagd (Margaret Atwood,
1985), *De zaaier* (Octavia Butler, 1993) en *Lied van
de profeet* (Paul Lynch, 2023).

Meer informatie: www.lezersmars.nl

Tekst: Franka Hummels

Ontwerp: Grafiska

ilfu.com

